

فردستان و فرادستان در بلغارستان

احمد سيف

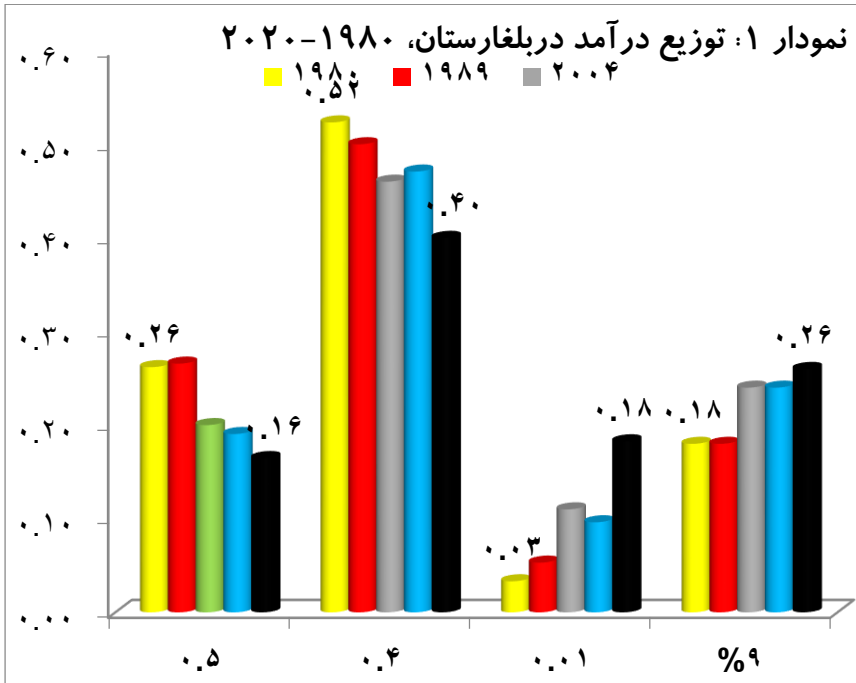


همراه با بررسی‌های مشابه که تاکنون خوانده‌اید در این یادداشت می‌خواهم اندکی درباره‌ی وضعیت توزیع درآمد در بلغارستان بنویسم. منبع آماری من بانک اطلاعاتی نابرابری جهانی است که اطلاعاتی درباره‌ی سهم یک‌درصدی‌ها، ۱۰ درصدی‌ها و ۵۰ درصد پایینی جامعه به دست می‌دهد. برای بررسی تغییرات در رشد اقتصادی و جمعیت هم از منبع آماری بانک جهانی بهره گرفته‌ام. بررسی توزیع درآمد در بلغارستان از این نظر جالب است که دو دوره‌ی مختلف را دربر می‌گیرد. یعنی از سال ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۹ که هنوز نظام اقتصادی پیشین برقرار است. خیلی‌ها آن‌چه در اروپای شرقی و شوروی سابق وجود داشت را «سوسیالیسم واقعاً موجود» نامیدند ولی من این نوع طبقه‌بندی را قبول ندارم. به گمان من در هر جامعه‌ای که نیروی کار هنوز در آن کالا باشد، مناسبات اقتصادی حاکم هرچه باشد، سوسیالیستی نیست. آن‌چه که به گمان من خصلت‌بندی مناسب‌تری است به‌واقع «سرمایه‌داری دولتی» است که کارگران نیروی کار خویش را به‌جای این که به سرمایه‌دار بخش خصوصی بفروشند به دولت می‌فروشند. باری، اگرچه در این ۹ سال اول نشانه‌ها از نابرابرتر شدن درآمد ملی وجود دارد ولی همان‌طور که مشاهده می‌کنیم با آن‌چه پس از ۱۹۸۹ در بلغارستان اتفاق می‌افتد قابل مقایسه نیست. ابتدا بد نیست با استفاده از یک نمودار یک تصویر کلی به دست بدهم.^۱

^۱ همه‌ی اطلاعات آماری را از منابع زیر گرفته‌ام:

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

<https://wid.world/data/>



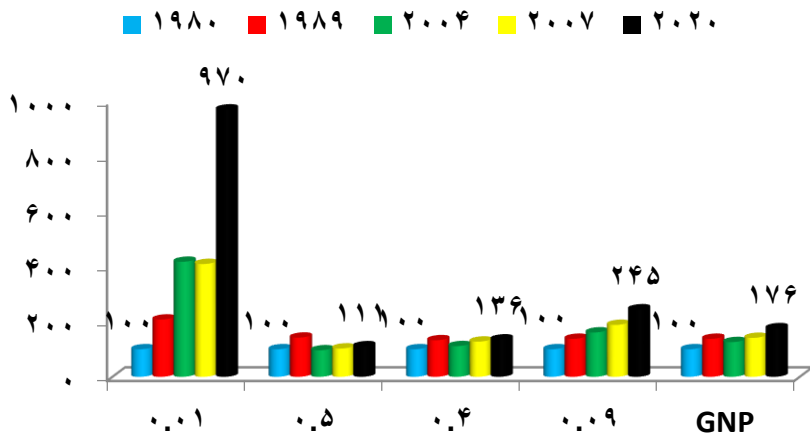
با همه‌ی سادگی اطلاعاتی که در این نمودار آمده است به نظرم تصویر جالبی از این تحولات به دست می‌دهد. قبل از هرچیز، اشاره کنم که سال ۱۹۸۹ در واقع سال فروپاشی سرمایه‌داری دولتی در بلغارستان است و در سال ۲۰۰۴ هم بلغارستان به اتحادیه‌ی اروپا پیوسته است. سال ۲۰۰۷ تنها یک سال پیش از بحران مالی جهانی است و سال ۲۰۲۰ هم آخرین سالی است که برایش داده‌های آماری داریم. اگر مبنا را توزیع درآمد ملی قرار بدهیم مشاهده می‌کنیم که سهم یک‌درصدی‌ها در همه‌ی این سال‌ها روند فزاینده داشته و از ۳ درصد درآمد به ۱۸ درصد درآمد ملی در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. البته پس از پیوستن به اتحادیه‌ی اروپا در ۲۰۰۴، برای دو سال شاهد اندکی کاهش در سهم یک‌درصدی‌ها بودیم ولی از سال ۲۰۰۹، روند افزایشی از سر گرفته شد و در نهایت، در سال ۲۰۲۰ از هر ۵ دلار درآمد ملی، تقریباً یک دلار آن سهم یک‌درصدی‌ها بود. ۹ درصد بعدی هم توانستند درصد بیشتری از درآمد ملی را

به خود اختصاص بدهند و از ۱۸ درصد درآمد ملی در ۱۹۸۹ به ۲۶ درصد در سال ۲۰۲۰ رسیدند. در برابر این تحولات مشاهده می‌کنیم که سهم ۵۰ درصدی‌های پایین جامعه روند نزولی داشته و از ۲۶ درصد درآمد ملی در ۱۹۸۰ به تنها ۱۶ درصد از درآمد ملی در سال ۲۰۲۰ کاهش یافته است. علاوه بر ۵۰ درصدی‌های پایین وضع ۴۰ درصد میانی هم تغییر مشابهی را از سر گذرانیده است یعنی سهم‌شان از درآمد ملی که در ۱۹۸۰ بیش از ۵۰ درصد بود به ۴۰ درصد درآمد ملی در ۲۰۲۰ کاهش یافت.

ستون‌های زرد رنگ توزیع درآمد در سال ۱۹۸۰ را به دست می‌دهد و به همین صورت ستون‌های قرمز هم نشان‌دهنده‌ی توزیع درآمد در سال ۱۹۸۹ است و می‌رسیم به ستون‌های سبزرنگ که توزیع درآمد در ۲۰۰۴ و سرانجام به ستون‌های آبی‌رنگ که توزیع درآمد در سال ۲۰۰۷ را بازتاب می‌دهد. توزیع درآمد در سال ۲۰۲۰ هم در این نمودار با ستون‌های سیاه رنگ مشخص می‌شود. در نگاه اول همان‌طور که مشاهده می‌شود سهم یک‌درصدی‌ها از درآمد ملی در بلغارستان در این فاصله ۶ برابر شد و از ۳ درصد در ۱۹۸۰ به ۱۸ درصد در ۲۰۲۰ رسید. البته توجه دارید که اقتصاد بلغارستان در این فاصله بیش از ۷۵ درصد رشد کرد و از اندکی کم‌تر از ۳۰ میلیارد دلار به ۵۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسید. به عبارت دیگر، همراه با بزرگ‌تر شدن کیک ملی، سهم یک‌درصدی‌ها هم افزایش داشته است. به‌عنوان مثال می‌توان برآورد کرد که سهم یک‌درصدی‌ها در سال ۱۹۸۰ اندکی کم‌تر از یک میلیارد دلار بود ولی با ۱۰ برابر افزایش به ۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافت. وضعیت ۹ درصدی‌های صدرنشین هم اگرچه در ۹ سال باقی‌مانده از نظام قبلی تغییر نمی‌کند ولی از ۱۹۸۹ روند صعودی دارد و از ۱۸ درصد درآمد ملی به ۲۶ درصد می‌رسد. برعکس وقتی به سهم ۵۰ درصدی‌های پایین بلغارستان و همین‌طور سهم‌بری ۴۰ درصدی‌های میانه نگاه می‌کنیم روند کاهنده را در هر دو مورد می‌بینیم. سهم ۴۰ درصدی‌ها از درآمد ملی ۱۲ درصد کم‌تر شده و همین‌طور ۵۰ درصدی‌های پایین هم ۱۰ درصد و حتی در مقایسه با ۱۹۸۹ اندکی بیش از آن یعنی ۱۱ درصد از درآمد ملی را از دست دادند. نظر به این که ما آمارهای مربوط به جمعیت را هم داریم می‌توانیم حتی برآوردی از متوسط درآمد این گروه‌های مختلف را هم به دست بدهیم.

پیش از آن ولی اشاره کنم که وقتی کل این دوره را در نظر می‌گیریم مشاهده می‌کنیم که سهم‌بری یک‌درصدی‌ها و ۹ درصد بعدی افزایش قابل توجه داشته و سهم ۹۰ درصدی‌ها به مقدار بسیار ناچیزی بیشتر شده است. نمودار بعدی خلاصه‌ای از این تحولات را نشان می‌دهد. اگر سهم این گروه‌های مختلف در سال ۱۹۸۰ را معادل ۱۰۰ بگیریم، در گذر سال‌های سهم‌بری‌شان چه تغییراتی کرده است؟ در همین نمودار، تغییرات در تولید ناخالص داخلی هم آمده است و مشاهده می‌کنیم که در طول این ۴۰ سال، میزان افزایش آن اندکی بیشتر از ۷۵٪ بود ولی در طول همین دوره، سهم‌بری یک‌درصدی‌ها نزدیک به ده برابر شد و هم‌چنین ۹ درصدی‌های بعدی هم سهم‌شان دو برابر و نیم افزایش یافته است. کم‌ترین میزان رشد در سهم‌بری ۵۰ درصدی‌های پایین اتفاق افتاد که در طول ۴۰ سال، سهم‌شان تنها ۱۱٪ افزایش یافت و بعد می‌رسیم به سهم‌بری ۴۰ درصدی‌های میانه که سهم آنها هم تنها ۳۶ درصد بیشتر شد. یکی از پی‌آمدهای این شیوه‌ی رشد و این شیوه‌ی توزیع این است که اختلاف درآمدی در میان اقشار مختلف به مراتب بیشتر شده است که به آن خواهیم پرداخت. آن‌چه شواهد ما نشان می‌دهد این است که نابرابری در توزیع درآمد در بلغارستان در همه‌ی سطوح اتفاق افتاده است. یعنی مشکل را نباید تنها به افزایش چشمگیر درآمد یک‌درصدی‌ها محدود نمود.

نمودار ۲: سهم‌بری از درآمد ملی و رشد غیر فراگیر در بلغارستان



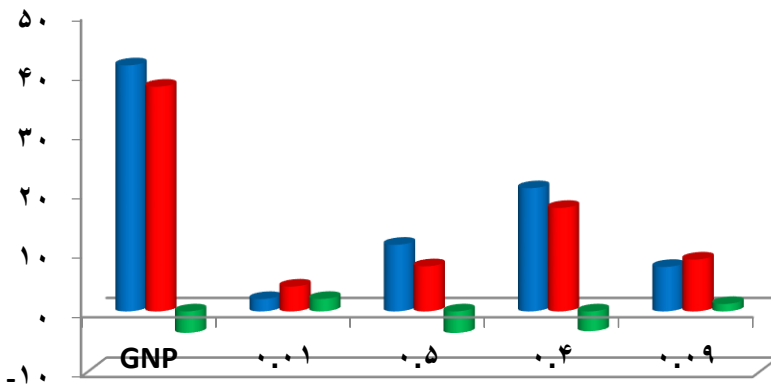
برآورد ما نشان می‌دهد که متوسط درآمد یک‌درصدی‌ها که در سال ۱۹۸۰، اندکی کمتر از ۱۱۲۰۰ دلار بود در سال ۱۹۸۹ به اندکی کمتر از ۲۵۰۰۰ دلار و در سال ۲۰۰۷ به ۵۴۰۰۰ دلار و سرانجام در سال ۲۰۲۰ به بیش از ۱۴۰ هزار دلار افزایش یافت. اگر سال مبدا را ۱۹۸۰ بگیریم متوسط درآمد این گروه بیش از ۱۲ برابر افزایش یافته است. وقتی متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌های پایین را محاسبه می‌کنیم مشاهده می‌کنیم که میزان رشد آن در طول این ۴۰ سال تنها ۴۳ درصد بود یعنی از ۱۷۶۶ دلار در سال ۱۹۸۰ به ۲۵۲۷ دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافت. از جمله به خاطر این شیوهی متفاوت رشد و بهره‌مندی از رشد اقتصادی است که مشاهده می‌کنیم که شکاف درآمدی بین یک‌درصدی‌ها و ۵۰ درصدی‌های پایین که در سال ۱۹۸۰ کمتر از ۹۵۰۰ دلار بود در سال ۲۰۲۰ حدوداً ۱۵ برابر شده و از ۱۳۷.۵ هزار دلار فراتر رفت. هرچه که کمبودهای سرمایه‌داری دولتی به‌عنوان ساختار در بلغارستان بوده باشد، افزایش نابرابری یکی از این کمبودها نیست چون وقتی تحولات بین سال ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۹- سال فروپاشی نظام پیشین- را در نظر می‌گیریم اگرچه میزان نابرابری بیشتر شده است

ولی میزان افزایش قابل توجه نیست و اما از زمان سقوط نظام پیشین تا سال ۲۰۰۴ که بلغارستان به اتحادیه‌ی اروپا می‌پیوندد شاهد تحولات جالبی هستیم. از یک طرف، به دلایل گوناگون اقتصاد بلغارستان در این فاصله اندکی کش رفته و از ۴۱.۴ میلیارد دلار در سال ۱۹۸۹ به ۳۷.۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۴ کاهش یافته، یعنی اندازه‌ی کیک ملی در این فاصله ۳.۶ میلیارد دلار کوچک‌تر شده است. آنچه که جالب است این که با وجود کوچک‌تر شدن کیک ملی یک‌درصدی‌ها و ۹ درصدی‌های بعد برش بزرگ‌تری از این کیک کوچک‌شده را به خود اختصاص می‌دهند، یعنی سهم یک‌درصدی‌ها- با وجود رشد منفی در اقتصاد- دو برابر می‌شود و به همین نحو، ۹ درصدی‌ها هم سهم‌شان ۱.۲ میلیارد دلار افزایش می‌یابد. از طرف دیگر، برش سهمیه‌ی ۵۰ درصدی‌های پایین بیش از ۳.۶ میلیارد دلار کوچک‌تر می‌شود و به همین نحو، ۴۰ درصدی‌های میانه هم با ۳.۳ میلیارد دلار کمتر سهم‌بری از کیک ملی روبرو می‌شوند در نمودار ۳ من این وضعیت را ترسیم کرده‌ام.

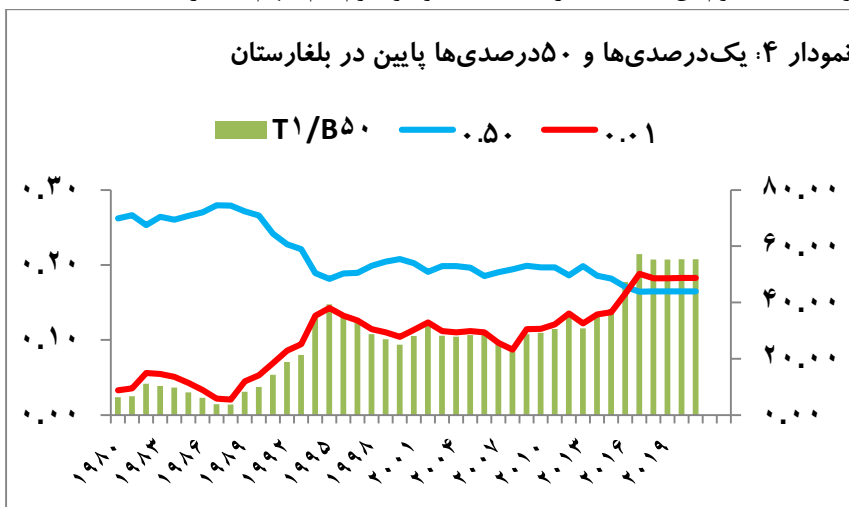
نمودار ۳: توزیع درآمد در بلغارستان

(ارقام به میلیارد دلار)

■ ۱۹۸۹ ■ ۲۰۰۴ ■ شکاف



دو نکته در این جا قابل توجه است. اگرچه یک ملی اندکی کوچک تر شده است ولی سهم یک درصدی ها و ۹ درصدی ها از آن افزایش یافته و روشن است که با کوچک تر شدن یک ملی در این جا با انتقال ارزش و یا درآمد از ۹۰ درصد جمعیت به ۱۰ درصد بالایی جمعیت روبرو هستیم. حتی در این انتقال ارزش هم وجه نابرابر آن روشن می شود یعنی براساس برآورد ما در کل اندکی بیش از ۳.۳ میلیارد دلار از ۹۰ درصدی ها به ۱۰ درصدی ها منتقل شده است ولی توزیع این اضافه ی زهکشی شده به این صورت بود که یک سوم آن نصیب ۹ درصدی ها شد و دو سوم هم سهم یک درصدی ها گشت.



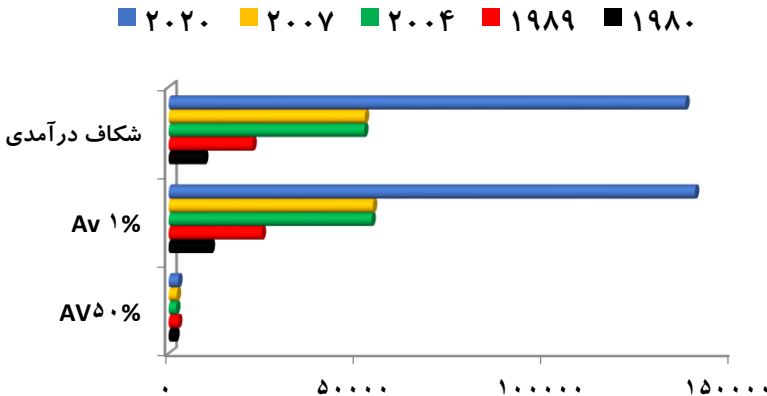
در نمودار ۴ اطلاعات آماری برای کل این دوره را آورده ام. منحنی قرمز نشان دهنده ی سهم بری یک درصدی ها از درآمد ملی است و منحنی آبی رنگ هم سهم ۵۰ درصدی های پایین را اندازه گیری می کند.

آنچه در این جا به گمان من جالب است این که در ابتدای دوره، یعنی در سال ۱۹۸۰، بهره مندی ۵۰ درصدی های پایین از درآمد ملی بلغارستان حدوداً ۹ برابر سهمی بود که یک درصدی ها از همان درآمد ملی داشتند ولی وقتی به سال ۲۰۲۱ می رسیدیم مشاهده می کنیم که نه فقط این اختلاف دیگر وجود ندارد بلکه سهم یک درصدی ها از درآمد ملی از سهمی که ۵۰ درصد جمعیت آن کشور دارند هم بیشتر شده است یعنی

در برابر سهم ۱۸ درصدی شان از درآمد ملی سهم ۵۰ درصدی‌ها به ۱۶ درصد کاهش یافته است. به همین خاطر است که شاهد روند صعودی نسبت درآمدی هستیم که با ستون‌های سبزرنگ روی محور دست راست اندازه‌گیری می‌شود. در سال ۱۹۸۰ متوسط درآمد یک‌درصدی‌ها ۶ برابر متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌ها بود ولی این نسبت در سال ۱۹۸۸ به کم‌تر از ۴ برابر رسید و پس آن گاه به ۲۵ برابر در سال ۲۰۰۷ و سرانجام به بیش از ۵۵ برابر در سال ۲۰۲۱ افزایش یافت. نکته‌ی دیگری که در نمودار آشکار است این که سهم‌بری ۵۰ درصدی‌ها از کیک ملی تا زمان سقوط نظام اقتصادی پیشین روند صعودی داشت سهم یک‌درصدی‌ها هم روند نزولی داشت به شکلی که اندکی پیش از سقوط سهم‌شان به ۲ درصد کاهش یافت ولی پس از تغییر نظام اقتصادی مشاهده می‌کنیم که یک روند صعودی قابل توجه شروع می‌شود که تا سال‌های پایانی قرن ادامه می‌یابد. احتمالاً پس از فروکش کردن مستی ناشی از پیروزی بر «سرمایه‌داری دولتی» یک روند کاهنده آغاز می‌شود که تا سال ۲۰۰۷ ادامه می‌یابد و پس از آن یک بار دیگر شاهد روند صعودی هستیم. اگر بخواهم به شیوه‌ی دیگری همین تحولات را نشان بدهم توجه شما را به نمودار ۵ جلب می‌کنم.

نمودار ۵: شکاف درآمدی در بلغارستان، ۱۹۸۰-۲۰۲۰ (ارقام به

دلار)

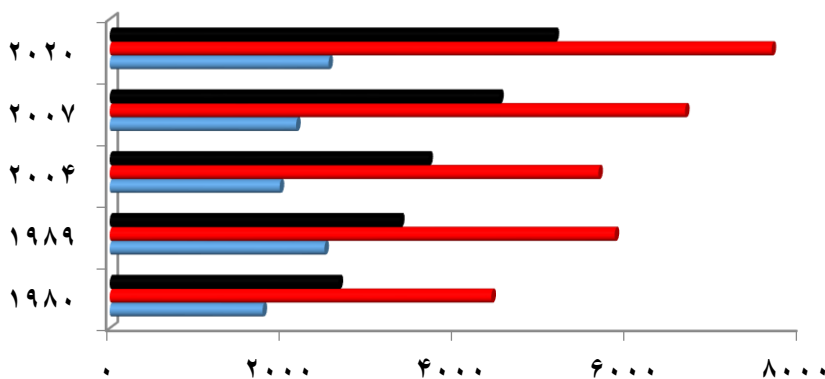


در نمودار ۵ ما از سویی متوسط درآمد یک درصدی‌ها را رصد می‌کنیم و از سوی دیگر هم متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌های پایین را به دست می‌دهیم. دو نکته در این نمودار جالب است. اول، همان‌گونه که مشاهده می‌کنیم میزان رشد در متوسط درآمد یک درصدی‌ها به مراتب از میزان رشد در متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌های پایین بیشتر است. و دوم این که احتمالاً به همین دلیل، مشاهده می‌کنیم که شکاف درآمدی بین این دو نیز هرساله بیشتر شده است و از کم‌تر از ۹.۵ هزار دلار در ۱۹۸۰ به ۱۳۷.۵ هزار دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است.

حتی اگر بخواهیم متوسط درآمد ۴۰ درصدی‌ها را با متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌های پایین مقایسه کنیم، در این جا هم مشاهده می‌کنیم که شکاف درآمدی در گذر سال‌ها به مراتب بیشتر شده است. این شکاف که در سال ۱۹۸۰ اندکی بیشتر از ۲۶۰۰ دلار بود در ۲۰۲۰ حدوداً دو برابر شد و ۵۱۴۰ دلار شد.

نمودار ۶ : شکاف درآمدی در بلغارستان (ارقام به دلار)

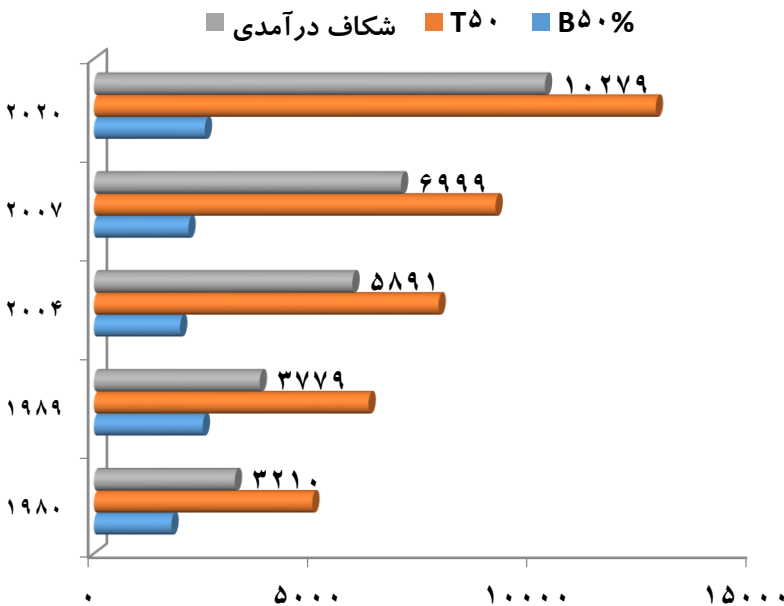
■ شکاف درآمدی ■ Av ۴۰% ■ AV۵۰%



در بلغارستان حتی در دوره‌ی سرمایه‌داری دولتی هم اقتصاد دوشقه داریم یعنی بین متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌های پایین و ۵۰ درصدی‌های بالای جامعه اختلاف وجود

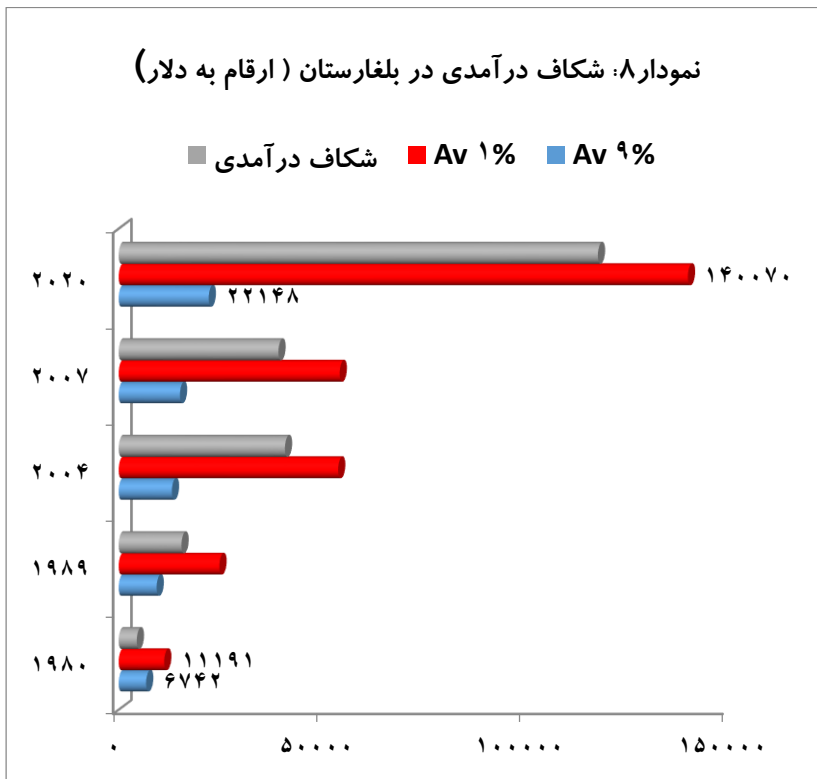
دارد ولی به دو نکته باید اشاره کنم. اول این که نسبت درآمدی بین این دو دسته، در سال ۱۹۸۰ کم‌تر از ۳ برابر است و بعلاوه، روند افزایشی این نابرابری بسیار کند است ولی پس از سقوط سرمایه‌داری دولتی شاهدیم که سهم ۵۰ درصدی‌های پایین کاهش و طبیعتاً سهم ۵۰ درصدی‌های بالای جامعه هم افزایش می‌یابد و در سال ۲۰۲۱ متوسط درآمد بین این دو گروه هم بیش از ۵ برابر می‌شود. وقتی کل دوره را در نظر می‌گیریم، شکاف درآمدی بین متوسط درآمد ۵۰ درصدی‌های پایین و بالای جامعه که در سال ۱۹۸۰ اندکی بیشتر از ۳۰۰۰ دلار بود با بیش از ۳ برابر افزایش به بیش از ۱۰ هزار و دویست دلار در سال ۲۰۲۰ می‌رسد.

نمودار ۷: اقتصاد دو شقه در بلغارستان، ۱۹۸۰-۲۰۲۰ (ارقام به دلار)



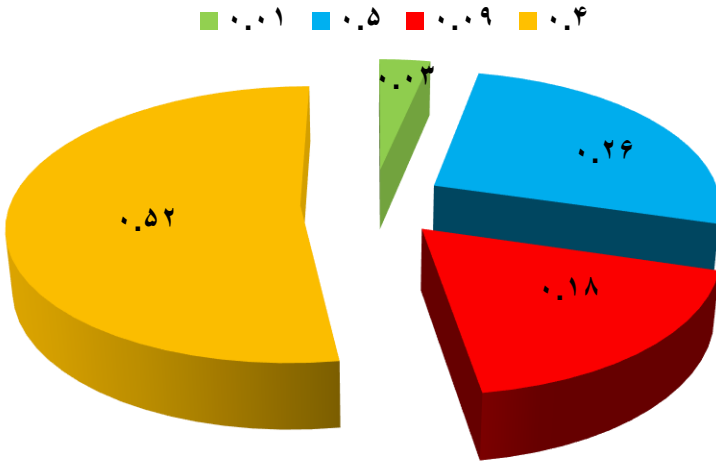
جالب این که در میان اغنیا هم شاهد بیشتر شدن نابرابری هستیم. یعنی در این جا هم وضع یک‌درصدی‌ها با وضع ۹ درصدی‌های بعدی اندکی تفاوت دارد. محاسبات ما

نشان می‌دهد که در سال ۱۹۸۰ متوسط درآمد ۹ درصدی‌ها معادل ۶۰٪ متوسط درآمد یک‌درصدی‌ها بود ولی وقتی به پایان سرمایه‌داری دولتی می‌رسیم این نسبت به ۴۰ درصد کاهش می‌یابد و در سال ۲۰۲۰، تنها ۱۶ درصد آن است. شکاف درآمدی بین این دو متوسط درآمد که در ۱۹۸۰ تنها اندکی کم‌تر از ۴۴۵۰ دلار بود با بیش از ۲۶ برابر افزایش ۱۱۸ هزار دلار شد. تحول این مناسبات را در نمودار بعدی آورده‌ام.



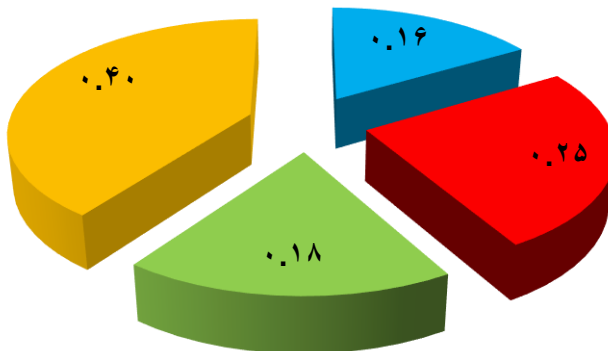
اجازه بدهید این یادداشت را با دو نمودار دایره‌ای تمام کنم. یکی بیان گر توزیع درآمد در زمانی است که به گمان من در بلغارستان سرمایه‌داری دولتی داریم و دومی هم زمانی است که اقتصاد بلغارستان هرچه باشد دیگر یک سرمایه‌داری دولتی نیست.

نمودار ۹: توزیع درآمد در بلغارستان در ۱۹۸۰



نمودار ۱۰: توزیع درآمد در بلغارستان در ۲۰۲۰

■ ۰.۵۰ ■ ۹٪ ■ ۰.۰۱ ■ ۰.۴۰



در نمودار ۹، ۱۰ درصدی‌ها تنها ۲۱ درصد درآمد ملی را در اختیار دارند و طبیعتاً، ۷۹ درصد بقیه در کنترل ۹۰ درصد جمعیت است و اما در نمودار ۱۰، در اقتصاد بازار بنیان بلغارستان، سهم ۱۰ درصدی‌ها با بیش از دو برابر افزایش به ۴۴ درصد می‌رسد و آنچه که برای ۹۰ درصد بقیه باقی می‌ماند تنها ۵۶ درصد از درآمد ملی است. یعنی در فاصله‌ی ۱۹۸۰ تا ۲۰۲۰ مکانیسم‌هایی در اقتصاد بلغارستان به کار افتاد که باعث شده تا حدوداً یک چهارم از درآمد ملی - یعنی ۲۳ درصد آن - از ۹۰ درصدی‌ها به سوی ۱۰ درصدی‌ها سرریز شود.